Віталій НАГІРНИЙ
(Краків, Польща)

УДК 728.81/.82:39:94(477.83/.86)
ББК 63.3.(4Укр)

НЕВІДОМИЙ ПЛАН ГАЛИЦЬКОГО ЗАМКУ АНТОНІЯ ГЕЕҐЕРШТАЙНА

Стаття присвячена невідомому планові Галицького замку, створеному інженером Антонієм Гееґерштайном між 1789-м і початком 1795 р. Традиційно вважалося, що автор накреслив тільки один план твердині із зображенням профілю та залишків колишніх укріплень на Замковій горі. Виявлене в Державному архіві в Кракові креслення дозволяє ствердити, що А. Гееґерштайн створив два плани фортифікації. Другий із них містить тільки креслення контурів замкових будівель і укріплень, без подання профілю замку та рельєфу замкової гори. Автор статті припускає, що саме це креслення з'явилося першим і лягло в основу створення розширеного плану замку.

Ключові слова: *Галич, Галицький замок, план, Антоній Гееґерштайн.*

Активна розбудова Станиславівської фортеці в другій половині XVII ст. і перетворення Станиславова на основний центр Прикарпаття зумовили поступовий занепад Галицького замку. Протягом XVIII ст. він втрачав мілітарне значення і поступово перетворився на руїну: стіни перебували в дуже поганому стані, частина з них могла обвалитися на розташоване під замком місто, над більшістю споруд не було даху, а ті замкові будівлі, які вціліли, використовували не за прямим призначенням[1]. Тодішній власник замку, Йозеф-Макарій

[1] Детальніше про це: Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej / A. Czołowski. – Oświęcim, 2013 [Оригінальне видання: Lwów, 1892]. – S. 29–30; Федунків З. Галицький замок / З. Федунків. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. – С. 38–40, 43. Див. також статтю Артура Ґощинського «Галицький замок у світлі інвентарю Галицького староства 1767 р.» («Галич. Збірник наукових праць». Вип. 1). Хочу також звернути увагу на те, що Галицький замок був не єдиною спорудою, яку спіткала така доля. Можна сміливо стверджувати, що це була типова для того часу ситуація, коли більшість старих фортифікаційних споруд занепадали і руйнувалися під впливом природних явищ або людської діяльності. Для порівняння можна навести приклади Чернелицького та Раковецького замків. Ширше про це див.: Нагірний В. Замок наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття / В. Нагірний // Пам'ятки України. – 2015. – № 7–9 : Чернелицький замок / [упоряд. В. Нагірний]. – С. 50–53; Арсеніч М. З історії Раковецького замку / М. Арсеніч // Ямгорів. – Вип. 26. – 2015. – С. 204.

Потоцький (*Józef Makary Potocki*), не цікавився його долею і не планував відновлення твердині. До кінця XVIII ст. ситуація стала такою плачевною, що навіть мешканці міста почали звертатися до австрійської влади з проханням запобігти дальшій руйнації замку і небезпеці обсипання каміння з Замкової гори. Більше того, Галицький маґістрат і греко-католицьке духівництво виступили з ініціативою розібрати замок і використати отриманий будівельний матеріал на потреби міста. Наслідком їхнього звернення стала постанова Стрийського відділення Губернського уряду 1789 р., за якою мали провести оцінку вартості замку та його стану. Постанова передбачала також виконання геометричних обмірів і виконання плану замку. Результатом вищевказаного розпорядження стала поява 10 квітня 1795 р. звіту місцевої влади про стан твердині, скерованого до Губернського уряду, в якому висловлювалося прохання надати дозвіл на повне знесення колишніх оборонних укріплень[2]. Відповіді на прохання Галицького маґістрату надійшли 18 березня 1796 р.[3] та 25 лютого 1797 р. відповідно[4]. В них відділення Губернського уряду у Стрию, покликаючись на раніші постанови, обміри замку, які здійснив геометр, і трагічний стан замкових будівель, видало дозвіл розібрати ті фраґменти замку, які перебувають в руїні, і використати отримані будівельні матеріали на потреби міста.

До звіту від 10 квітня 1795 р. було прикріплено два плани. Першим з них був загальний топографічний план міста Галича з околицями і поділом ґрунтів[5]. Другий натомість становив план Галицького замку під назвою *«Grundriss und Prospect von die Rudera des Hallitzer Berg-Schloss, wovon die Schдtzung aus dem neben-liegenden Bericht zuersehen»*. Його було виконано у двох площинах — зверху, з відображенням збережених руїн і рельєфу Замкової гори та з профілю, з боку Шляхетської вежі та в'їзду в замок (іл. 1). Автором цього плану був інженер Антоній Гееґерштайн

[2] Mańkowski T. Plany dawnych zamków Halicza i Przemyśla / T. Mańkowski // Biuletyn historii sztuki i kultury. – R. 2. – 1934. – № 4. – S. 290.

[3] Głównejsze miasta w Galicyi // Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej. – 1868. – № 20. – 16 maja. – S. 93; Czołowski A. Op. cit. – S. 30.

[4] Archiwum Narodowe w Krakowie. – Oddział I. – Zespół 684 : Teki Antoniego Schneidra z lat [1368] 1773–1877. – Teka 602 : Halicz. – Ark. 65. За консультації при перекладі документа висловлюю подяку др. габ. Мареку Герману (dr hab. Marek Herman) з Яґеллонського університету в Кракові (Польща).

[5] Mańkowski T. Op. cit. – S. 290.

(*Antoni de Heegerstein*), працівник урядової дирекції будівництва у Львові[6].

Вищезгаданий план Галицького замку ввів до наукового обігу ще 1934 р. львівський дослідник Тадеуш Маньковський[7], і цей план добре знаний в сучасній історичній науці[8]. Традиційно вважається, що А. Гееґерштайн виконав тільки один план[9]. Однак виявлені нещодавно матеріали свідчать, що таких планів було два. Інший, менш багатий в ілюстративному матеріалі, фіксує тільки самі замкові руїни без зазначення рельєфу гори чи профілю замку (іл. 2). Очевидно, військовий інженер накреслив його одночасно з планом замку, прикріпленим до звіту від 10 квітня 1795 р.[10]. Насмілюся припустити, що А. Гееґерштайн виконав спочатку креслення самого замку, без відображення рельєфу, котре стало для нього свого роду «чернеткою» при підготовці основного плану.

Неможливо достовірно з'ясувати чи згаданий вище план було прикріплено разом з основним планом до звіту від 10 квітня 1795 р. Відомо тільки, що в другій половині XIX ст. він разом із постановою Губернського уряду від 25 лютого 1797 р. потрапив до львівського краєзнавця Антонія Шнайдера (1829—1880), котрий зібрав величезну колекцію ориґінальних документів, що стосувалися історії населених пунктів Галичини. У 1877 р. всі матеріали, які він зібрав на той час, викупив Крайовий виділ у Львові, який незабаром передав їх Академії

---

[6] Ibidem. – S. 290. Див. також: Федунків З. Назв. праця. – С. 91–98.

[7] Mańkowski T. Op. cit. – Tab. XLVI, rys. 2.

[8] Див. наприклад: Поліщук Л. Об'ємно-планувальна характеристика Галицького замку за планом інжинера А. Гегерштайна // Замки України: дослідження, збереження, використання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Галич, 3 листопала 2011 року / за заг. ред. О. Береговського. – Галич 2011. – С. 98–104. Федунків З. Галицький замок… – С. 91–95.

[9] Mańkowski T. Plany dawnych zamków Halicza i Przemyśla… – S. 291; Вечерський В. Замки та фортеці – К., 2007. – С. 21; Поліщук Л. Об'ємно-планувальна характеристика Галицького замку... – С. 99–101; Федунків З. Галицький замок… – С. 91–98.

[10] В архівній справі, де зберігається цей план, подано помилкову дату – 1797 рік. Однак таке датування зробили працівники архіву, а підставою для нього став факт прикріплення плану до листа Губернського уряду, адресованого Галицькому маґістрату 25 лютого 1797 р. Натомість на ориґіналі плану не подано жодної дати його створення. На мою думку, правдоподібнішим видається пов'язувати створення цього плану з планом А. Гееґерштайна, який відомий нам зі звіту від 10 квітня 1795 р.

вмінь *(Akademia Umiejętności)* Кракові[11]. В 1940 р. всі матеріали А. Шнайдера (2027 справ) було передано до Державного архіву в Кракові[12]. Тепер вони зосереджені у фонді під назвою «Теки Антонія Шнайдера» в І відділі Державного архіву в Кракові[13]. План Галицького замку разом з розпорядженням Губернського уряду в справі замку від 25 лютого 1797 р. протягом тривалого часу зберігався в архівній справі №602 під назвою «*Halicz — miasto*» («*Галич — місто*») у форматі *кварто* (складений вчетверо)[14]. У 2002 р. план вилучили зі згаданої справи і включили до окремої одиниці зберігання № PL 1145 під назвою «*Plan zamku halickiego 1797 roku*» («*План Галицького замку 1797 року*»), де він розміщений в розгорнутому вигляді (у форматі *ін фоліо*)[15].

План накреслений на твердому, грубому папері темно-бежевого кольору. Його розміри: ліва сторона — 49 см, права — 50 см, верх і низ — 39,5 см. Папір містить водяні знаки: внизу зображення латинських літер «PM», вгорі — неідентифікований герб, по всій ширині паперу — паралельні водяні лінії. По кутах і в кількох місцях посередині видно невеликі плями. Чітко простежуються сліди від згинання (початково план був складений вчетверо), які вирівняли працівники архіву при

[11] Детальніше про діяльність і краєзнавчу колекцію Антонія Шнайдера див.: Archiwum Państwowe w Krakowie. – Oddział I. – Inwentarz zespołu (zbioru) akt Teki Antoniego Schneidra z lat [1368] 1773–1877. Nr zespołu 684 / [oprac. W. Budka]. – Maszynopis. – Kraków, 1955. – S. 3–5; Пісковий С. Львівські теки А. Шнайдра як історично-краєзнавче джерело / С. Пісковий // Архіви України. – 1965. – № 4. – С. 73–76; Bieńskowski W. Dzieło Antoniego Schneidra i jego wartość dla badań nad historią książki / W. Bieńskowski // Roczniki Biblioteczne. – 1987 [1988]. – R. 31. – Z. 1. – S. 189–217; Ejusdem. Schneider (Szneider, Sznejder) Antoni Julian / W. Bieńskowski // Polski Słownik Biograficzny. – T. 35. – Kraków, 1994. – S. 571–573; Булик Н. Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога / Н. Булик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2010. – Вип. 14. – С. 440–453.

[12] Archiwum Państwowe w Krakowie. – Inwentarz zespołu (zbioru) akt Teki Antoniego Schneidera… – S. 3. Після продажу зібраної колекції Крайовому виділу 1877 р. А. Шнайдер почав заново збирати матеріали до історії Галичини та Буковини. Після його смерті 1880 р. вони (282 справи) відійшли Оссолінеуму у Львові. Сьогодні ці матеріали зберігаються у Відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника. Детальніше про це див.: Пісковий С. Назв. праця. – С. 73–76.

[13] Archiwum Państwowe w Krakowie. – Odział I. – Zespół 684 : Teki Antoniego Schneidra z lat [1368] 1773–1877.

[14] Ibidem. – Teka 602 : Halicz. – Ark. 63, 65.

[15] Ibidem. – Teka PL 1145. – Ark. 1 і зв. Висловлюю подяку Збіґнєву Дирдоневі (*Zbigniew Dyrdoń*), працівникові І відділу Державного архіву в Кракові за допомогу у відчитанні і розшифруванні написів на досліджуваному плані.

вилученні плану зі справи № 602 і його перенесенні в справу № PL 1145. У правому нижньому куті — цифри «63», що означають стару нумерацію аркушів. У правому верхньому куті аркуша міститься лінія з розміткою — масштаб. Поряд напис *«WrKl»* (*«Winner Klafter» / «Віденські сажні»* [1 вс = 1,8966 м]) і підпис *«Heegerstein, Kr. [Kreis] Ingenieur»* (*«Гееґерштайн, окружний інженер»*). Усі написи і підписи на плані зроблено однією рукою, що дозволяє досить впевнено говорити про автора плану.

Центральну частину аркуша займає креслення замку трикутної форми. Його розміри: висота — 25,5 см, ширина внизу — 24 см, ширина вгорі — 6,5 см. Частину рисунка виконано чорним і темно-сірим кольором. Окремий фраґмент у верхній частині креслення, а також уся права сторона і частина лівої сторони в нижній частині креслення відтворені світло-червоним кольором. На лівій стороні креслення — лінія, яка вказує північний напрям (*«Nord»*). Лінія розміщена косо — північний схід — південний захід. У центрі креслення напис великими літерами *«Hallitzer Schloß»* (*«Галицький замок»*).

У верхній частині креслення відображено лінію колишніх укріплень. На лівій стороні від верхівки показано фраґмент стіни, замальований всередині світло-червоним кольором. Видніється невеликий виступ у стіні, над ним позначення латинською літерою «f». Довжина цього фраґмента на кресленні — 5,5 см. Під ним читається підпис «*abzutragen der alter Thurn*» (*«залишки старої вежі»*). На правій стороні — фраґменти північної і західної стіни, замальовані сірим кольором. Довжина фраґмента на кресленні (по прямій лінії) — 19 см. Зверху позначення латинською літерою «g». Внизу підпис *«Caßamatirte Schanzen welche zustehen verbleiben hat»* (*«казематні шанці, які і далі стоять»*).

У нижній частині креслення зображено фраґменти і руїни вежі та замкових будівель. На лівій стороні — вежа, відображена світло-червоним кольором, над нею позначення латинською літерою «a». Далі — стіна світло-червоного кольору, над нею латинська літера «d» (поряд перекреслена літера «a»). Ближче до центру — фраґмент великої будівлі сірого кольору, позначений латинською літерою «b». Напис усередині будівлі *«Capel»* (*«Каплиця»*), напис над будівлею *«Sacristei»* (*«Захристія»*). Підпис унизу — «*abzutragen Komender welche zustehen Thurn und Gemauer zuverbleiben hat*» (*«колишня*

комендатура, де стояла мурована вежа»). В центрі світло-червоним кольором позначено стіну, фраґмент якої відсутній. Над нею латинська літера «c». Над зображенням стіни напис *«asbzutragen Kommendes» («колишня комендатура»*). Внизу підпис *«verfällenes mauerwerk»* («*понищене (?) цегляне мурування»*). По правій стороні — фраґмент великої будівлі світло-червоного кольору, позначений латинською літерою «e». Напис зверху — *«getauersamt den Schloß»* (*«муровані стіни замку»*). Напис усередині будівлі — *«alte Schloß»* (*«старий замок»*).

На зворотному боці плану містяться архівні нотатки — напис польською мовою «*Halicz — ruiny zamku*» («*Галич — руїни замку*»), кругла печатка з написом «*Archiwum państwowe w Krakowie*» («*Державний архів у Кракові*»), внизу справа стара і нова сиґнатури «TSch 602», «Pl. 1145».

Співставлення віднайденого в Державному архіві Кракова плану Галицького замку з уже відомим планом Антонія Гееґерштайна дозволяє вважати, що автором обох креслень був саме цей інженер. Найправдоподібнішим видається їхнє синхронне створення між 1789-м та початком (до квітня) 1795 р. Візуальне порівняння обох планів дозволяє помітити як їхню схожість, так і певні дрібні розбіжності. Однак аналіз цих розбіжностей, як і загальної достовірності планів Антонія Гееґерштайна, виходить за межі цієї публікації.

Vitalii Nagirnyi (Krakow, Poland).

The unknown plan of Halych castle of Antonii Heegerstein

The article is devoted to the unknown plan of the Halych castle created by Antonii Heegerstein between 1789 and the beginning of 1795. It was traditionally considered that the author had outlined just one plan of the castle with an image of the profile and the remnants of the old fortifications on the Castle Hill. The drawing revealed in the State Archive in Krakow, allows to state that Antonii Heegerstein had created two plans of the fortification. The second one has just a drawing of the castle buildings and fortresses contours, without the castle's profile and relief of the Castle Hill. Article's author suggests that this drawing was created the first and was the basis for the next broader plan of the castle.

Key words: *Halych, the castle of Halych, plan, Antonii Heegerstein.*

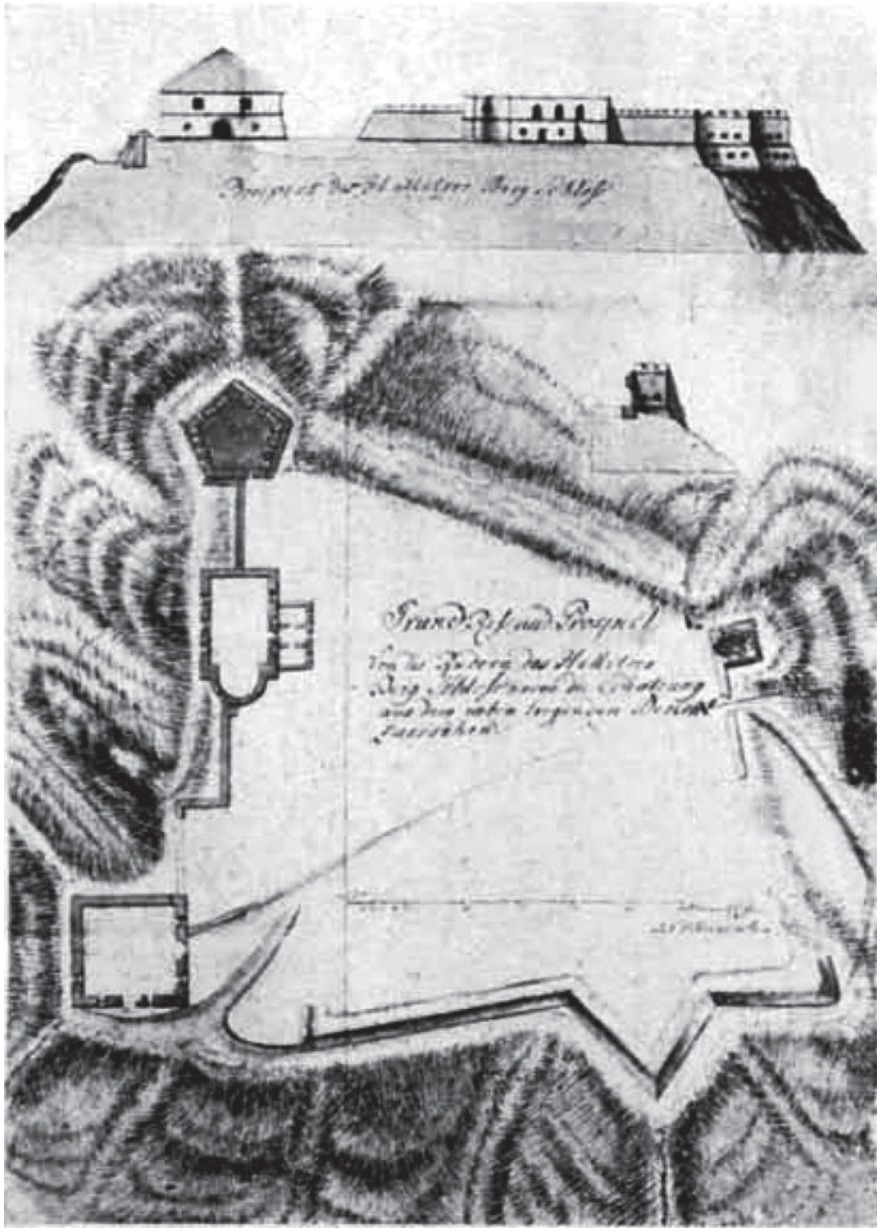

Іл. 1. Профільне зображення і план Галицького замку Антонія Гееґерштайна зі звіту від 10 квітня 1795 р.